

NOVOVĚKÉ KACHLE S ALEGORICKOU VÝZDOBOU Z NOVÉHO MĚSTA PRAŽSKÉHO

VERONIKA STAŇKOVÁ

Příspěvek prezentuje kolekci novověkých reliéfních kachlů znázorňujících kombinaci alegorií čtyř základních elementů a ročních dob v personifikované či zvířecí podobě. Nálezy pocházejí ze dvou archeologických výzkumů provedených na území Nového Města pražského, a to ve Vodičkově a Petřské ulici, v letech 1995 a 2014–2015. Snaha o nalezení přímé předlohy ve výtvarném umění, resp. prostřednictvím prací grafických, nebyla prozatím úspěšná. Autorka se proto zamýšlí nad možnými dalšími zdroji inspirace a doklady o přebírání motivů v různých oblastech umělecké tvorby v 17. století.

POST-MEDIEVAL OVEN TILES WITH ALLEGORIC DECORATION FROM THE NEW TOWN OF PRAGUE

This article presents an assemblage of post-medieval relief oven tiles depicting combination of human or animal allegories of four basic elements and seasons. The finds were revealed by two archaeological excavations at the area of Prague-New Town, in Vodičkova Street and Petřská street, in 1995 and 2014–2015. The attempt to find the direct picture, resp. graphic art template, has not yet been successful. The author reviews other possible sources of inspiration and evidence of copying the motives in various works of art in the 17th century.

Klíčová slova — Praha-Nové Město – archeologický výzkum – novověk – hmotná kultura – kachle – furnologie – alegorie – grafická předloha – grafika

Key words — Prague-New Town – archaeological excavation – post-medieval period – oven tiles – furnologia – allegory – graphic template – graphics

Kolekce kamnářské keramiky pochází ze záchranného výzkumu, který vyvolala přestavba domu v Petřské ulici 4, čp. 1132, parc. č. 436, na Novém Městě pražském, realizované od prosince 2014 do července 2015 pod čísly výzkumu 2014/40, 2015/40. V průběhu terénních prací bylo získáno na 500 fragmentů kachlů. Blíže budou představeny zlomky nesoucí výzdobu v podobě tapetových motivů, a především pak alegorických výjevů živlů a ročních dob, patřící pravděpodobně do horizontu pokročilého 17. století. Zobrazené náměty mohly být zrekonstruovány díky přesné analogii mezi nálezy z výzkumu provedeného při rekonstrukci domu čp. 710 ve Vodičkově ulici 31 v roce 1995 (obr. 1).

Archeologický výzkum Petřské

Dějiny osídlení tzv. Petřské čtvrti sahají do doby před založením Nového Města, plocha budoucího čp. 1132 byla obývána a využívána již v předlokačním období středověké osady.¹ Současný objekt ve své hmotě zahrnuje gotické jádro domu v předním příčném traktu v rozsahu sklepů. Prostřednictvím dendrochronologické analýzy bylo potvrzeno lokální dochování gotického zdiva do úrovně 1. patra.² O historii domu se dovídáme z kusých zpráv v majetkoprávních knihách konce 14. století. Na počátku 17. století zde stál pravděpodobně výstavní dům s právem várečným. Jeho majitelé jej v době pobělohorské museli nuceně opustit a v průběhu třicetileté války budova utrpěla značné škody následkem požáru a švédského ostřelování. Další požár dům postihl v polovině 19. století před klasicistní přestavbou. Následující stavební úpravy proběhly v první polovině 20. století.

Nálezovou situaci lze rozdělit do několika časových horizontů, které potvrzují historii objektu zjištěnou v písemných pramenech.

Nejmladší horizont představoval povrch dvora (valounová dlažba), jenž se před započatou přestavbou domu pohyboval na niveletách 189,1 až 188,89 (od jihu k severu),³ a následovně recentní stavební zásahy, reprezentované sítí výkopů pro inženýrské sítě a cihlového odpadního kanálu. Dle datace získané pomocí nálezů lze do této etapy přiřadit i objekty, které narušily výkop pro základové zdivo domu čp. 1132, a základové patky pro přístavbu domu v jižní části dvora.

Z období 18. století pocházejí objekty zasypané převážně stavebním odpadem, které se vši pravděpodobností souvisejí se stavebními úpravami, jež zde probíhaly.

1 K archeologii území a dějinám osídlení Petřské čtvrti BUREŠ/KAŠPAR/VÁŘKA 1994, 205–2014; HUML 1989, 205–257; ŠPAČEK 1973, 224; ŠPAČEK 1975, 220; ŠPAČEK 1984, 71–80.

2 Fošna vyjmutá z kamenného zdiva v 1. patře domu byla zhotovena z borovice pokácené krátce po roce 1394 (KYNCL 2015).

3 Veškeré nivelety jsou m. n. m./Bpv.

K následujícímu novověkému horizontu z přelomu 18. a 17. století náleží rozsáhlé výkopy pro zahlobené stavby. Jeden objekt byl obdélníkového půdorysu o délce stran $7,2 \times 5,4$ metru. Úroveň zahlobení západní hrany výkopu byla naměřena na niveletě 188,63, východní hrany na niveletě 188,66. Minimální hloubka byla zjištěna 2,5 metru. Dna nebylo dosaženo. Jižně se nacházel výkop interpretovaný též jako zahlobená stavba o rozměrech $5,1 \times \text{min. } 0,9$ m, hluboký min. 0,6 metru. Objekt byl zahloben do podloží z nadmořské výšky 188,72, dna nebylo vybráno. S výkopem pravděpodobně souvisejí i dvě kúlové a jedna sloupová jáma.

Ve starším horizontu z období 17. století se nacházel objekt oválného půdorysu. Výkop o celkových rozměrech min. $3,5 \times 2,4$ m byl z nivelety 188,7 zahloben až do podloží. Zásyp výkopu představovaly převážně písčité suťovité vrstvy s příměsemi hrud malty, zlomků cihloviny, pecek jílu (i vypáleného) a uhlíků. V severovýchodním koutu zkoumané plochy dvora se rozkládal objekt oválného půdorysu o rozměrech min. $3,9 \times 3,6$ m, hloubky 1,3 m, který v nadmořské výšce 188,12 porušil svrchní výplň staršího středověkého objektu. Hloubka jámy byla zjištěna až pomocí geologické sondovací tyče, a to na niveletě 186,7, dále se dna pozvolna zdvíhalo severním směrem až na kótu 187,39. V zásypu ze souvrství písčitých hlín byly nalezeny uhlíky, pecky vypálené cihlově červené hlíny, okrového jílu, hrudky béžové a bílé malty a zlomky opuky.

Do období pozdního středověku či raného novověku náleží objekt, jehož severní hrana byla rozpoznána již v první etapě výzkumu v sondě v jižním prostoru suterénu domu čp. 1132. Jednalo se o rozsáhlý objekt, odpadní jámu vyplněnou převážně písčitými vrstvami a maltovo-opukovou sutí. Dosáhl rozměrů minimálně $5,4 \times 4,9$ m a hloubky min. 4,2 metru.

Horizont datovaný do 14. století je prezentován jedním objektem na ploše dvora, interpretovaným jako výkop pro zahlobenou stavbu o rozměrech $7,4 \times \text{min. } 3,6$ m, pokračující pod základovým zdívkem domu čp. 1132 na východ. Úroveň zahlobení není známa, povrch nejvýše položené vrstvy zásypu se nacházel na kótě 188,72. Ve výplni objektu byla kromě vrstev písčitých hlín a zahliněného písku objevena na niveletách v rozmezí 188,2 až 187,88 cca 0,04 m mocná černá uhlíkatá hlína s příměsí popela, z níž byly vytěženy zlomky rezné keramiky a barevný kov. Dno výkopu bylo zjištěno pomocí geologické sondovací tyče na kótě 187,18. Níže leželo štěrkopískové podloží vltavské trasy. Následující dva objekty byly zjištěny v prostoru sklepa. Výkop neznámého tvaru vyplněný sypkým štěrkopískem byl rozeznán pouze na profilu; další objekt, zasypaný souvrstvím písčitých hlín, byl rozpoznán na východní stěně sondy pod základovým zdívkem domu (z úrovně 188,04, dna 187,66 m n. m.).

Nejstarší objekty vzniklé antropogenní činností, které bylo možno rozpoznat v nadloží terénu, ať v prostoru dvora či v suterénu domu, lze datovat do období raného středověku. Na ploše dvora mezi ně patřil výkop pro zahlobenou stavbu, táhnoucí se podél východní zdi dvora, s rozměry přesahujícími $4,3 \times 1$ m a hloubce původně více než 1,4 metru.⁴ Severní stěna byla poměrně svislá, západní mírně šikmá; dna nebylo dobráno, jeho nejhlubší místo bylo zjištěno pedologickou sondýrkou okolo kóty 186,4. S výkopem souvisely pravděpodobně i tři kúlové jámy.

Nejstarší horizont zahrnoval také dvě pyrotechnologická zařízení nalezená ve střední části západní poloviny dvora. Objekt první pece byl z kóty 188,58 zahloben do podloží, které probarvil propálením od cihlově červené po hnědě fialovou barvu; dna se nacházelo na kótě 188,36. Nálezy pro datování objektu zde zjištěny nebyly. Druhé torzo výkopu pro pec či ohniště patřilo objektu původně kruhového či oválného půdorysu, o průměru min. 0,9 m a hloubce 0,12 m. Další tři objekty snad shodného stratigrafického horizontu byly, i přes značné mladší porušení, rozpoznány v sondě v suterénu. Zde byly zachyceny i nejstarší antropogenní stratigrafické jednotky celého výzkumu.

Geologické podloží bylo ve formě půdního typu (hnědá, slabě vyvinutá písčitá hlína) zjištěno nejvýše na jihu dvora, a to v nadmořské výšce 188,9, v severní části dvora se nacházelo v úrovni 188,5. Půdní typ překrýval okrový, jemnozrný slídnatý fluviální písek, nejvýše zachycený na niveletě 188,26. Dále následoval štěrkopísek vltavských teras, nejvýše naměřený na západním řezu sondy v suterénu na niveletě 188,0 (BLAŽKOVÁ/STAŇKOVÁ 2015, 19–47, 90–94).

Archeologický výzkum Vodičkova

Jak již bylo předesláno, pro rekonstrukci motivů níže popisovaných kachlů mají zásadní význam nálezy učiněné v roce 1995 při záchranném archeologickém výzkumu č. 25/1995 na ploše předního a zadního dvora domu čp. 710 ve Vodičkově ulici, který byl vyvolán záměrem vybudovat

Obr. 1. Plán pražského centra s vyznačením hranic katastrálních území a referovaných výzkumů (zobrazení autorka, 2017).

4 Nejvýše zastižený bod druhotně snížené úrovně raného středověku má nadmořskou výšku 188,58.

v daném prostoru podzemní garáže (OMELKA 1998). Zatímco historické terény zadního dvora byly kompletně zničeny mohutným zemním zásahem z přelomu 19. a 20. století, který lze snad spojit s pískovnou užívanou při výstavbě dnes zbouraných budov, na předním dvorku se zachovala skupina jímek z 14. až 18. století, zdí a v neposlední řadě část dřevěného vodovodu, porušeného jímku datovanou na základě keramiky na přelom 14. a 15. století. Z jedné z jímek pochází i soubor kachlů s alegorickými reliéfy (OMELKA 1998, 285).

Soubor kachlů

Zlomky studovaného souboru kamnářské keramiky z Petřské ulice byly zachyceny primárně v objektech patřících do horizontu 17. století s možným přesahem do 18. století. V sekundárních polohách byly zjištěny i ve výkopech mladších a ve sběrovém materiálu. Celkem se jedná o cca 300 fragmentů v různě zlomkovitém stavu, které spojuje technologie střepu a pojednání povrchové úpravy. Střep byl oxidačně vypálen do okrové barvy, má středně hrubé ostřívo a z výrobních detailů se pravidelně objevuje otisk textilu na vnitřním povrchu čelní stěny. Pohledové části jsou opatřeny reliéfní výzdobou pod bílou engobou a zelenou glazurou. Kachle zachycené ve Vodičkově ulici byly potaženy pouze vrstvou bílé engoby a jejich povrch dále zůstal rezný.

Rozeznat lze několik skupin výzdobných motivů. Výzdobnou plochu předurčuje typ kachlů, respektive jejich umístění na kamnovém tělese. Tak římsové kachle simulují architekturu s vegetativními motivy lalošek či listovců. Ucelenější plochy představují části soklu a nástavce. Zde je patrné několik základních skupin. První skupinu představují kachle se čtvercovou vyhřívací stěnou o straně cca 22 cm s tapetovou výzdobou složenou ze stylizovaných rostlinných prvků či v jednom případě dělenou do polí. Zde krajní trojúhelníková pole vyplňuje opět rostlinný motiv, vnitřní pole tvaru na koso postavených čtverců nesou prvek orlice a ústřední pole s největší pravděpodobností zaujímala růžice (obr. 2). Za výchozí oblast tapetových vzorů bývá někdy

Obr. 2. Praha 1-Nové Město. Kachel s motivem orlice. Kresba kachle z výzkumu Vodičkova čp. 710 a fotografie kachle z výzkumu Petřská čp. 1132 (kresba J. Stieranková, 1996; foto M. Kalíšek, 2016).

Obr. 3. Praha 1-Nové Město, Petřská čp. 1132. Kachel s motivem orla (foto M. Kalíšek, 2016).

považováno Švýcarsko, jižní Německo a Lichtenštejnsko (LEIB 2013, 128–129). Ovšem obdobně datované nálezy, tedy z období od poloviny 16. století, známe i z českého a moravského prostředí (např. PAJER 1983, 110–117; ŽEGKLITZ/VITANOVSKÝ/ZAVŘEL 2009, 225; PAVLÍK/VITANOVSKÝ 2004, 308–309, 434–436). Analogický nálezy s motivem orlice se svatozáří a rozety v kosočtverečné mřížce z Prahy pochází dokonce z nedaleké parcely na rohu Petřské a Mlynářské ulice, z výzkumu realizovaného v letech 1969–1970 (BRYCH/STEHlíKOVÁ/ŽEGKLITZ 1990, 169; PAVLÍK/VITANOVSKÝ 2004, 308, 434).

Druhou skupinu tvoří kachle, u nichž je ústředním motivem čelní vyhřívací stěny mírně konkávní medailon; jedenkrát jeho celou plochu vyplňoval korunovaný orl rámovaný festonem s maskami (obr. 3). Říšský orl (heraldický orl vždy dvouhlavý) byl používán jako oficiální znak Svaté říše římské za vlády Zikmunda Lucemburského v roce 1433 (PETRÁŇ/RADOMĚRSKÝ 2001, 159; PAVLÍK/VITANOVSKÝ 2004, 135; BRYCH 2004, 11). Vyobrazení orla se na kachlích objevuje dále i po celé 16. a 17. století. Pro konkrétní dataci je důležitá kompozice a další výzdobné, případně heraldické motivy (BRYCH 2004, 144; MENOŠKOVÁ/MĚŘÍNSKÝ 2008, 112).

Obr. 4. Praha 1-Nové Město Vodičkova čp. 710. Kachel s alegorickým motivem Jara a Vzduchu (kresba J. Stieranková, 1996).

Obr. 5. Praha 1-Nové Město. Kachel s motivem Léta a Země. Kresba kachle z výzkumu Vodičkova čp. 710 a fotografie kachle z výzkumu Petřská čp. 1132 (kresba J. Stieranková, 1996; foto M. Kalíšek, 2016).

Ani u třetí skupiny kachlů nelze rekonstruovat jejich původní tvar – výrazným znakem je umístění ústředního motivu do architektonického rámce, pod renesanční arkádu nesenou sloupy. Díky zmíněné fragmentaritě však nelze další technologické ani výzdobné jevy blíže hodnotit.

Nejnápadnější a dále studovanou je skupina čtvrtá, do níž jsou zařazeny kachle zdobené alegorickými motivy v jednoduchém rámu. Výšku čelní vyhlávací stěny lze rekonstruovat na 27,5–28 cm, šířku přibližně na 24 cm. Objevuje se však i menší formát o šířce cca 12 cm. Větší formáty alegorických kachlů zpodobňují kombinaci ročních dob a živlů,⁵ situaci komentují zjednodušené německé přípisy. Ve dvojici se tak objevují jaro se vzduchem, léto se zemí, podzim s ohněm a zima s vodou. V souboru z Petřské ulice byly nejčastěji zastoupeny zlomky s motivem PODZIM – OHŇ, a to minimálně z šesti rekonstruovatelných jedinců. Méně byly přítomny kachle s motivy JARO – VZDUCH a LÉTO – ZEMĚ, hypoteticky lze uvažovat shodně o třech kusech, bohužel ve značně fragmentarizovaném stavu. Alegorie ZIMA – VODA byla nepřesvědčivě prokázána pouze jediným drobným zlomkem.

JARO – VZDUCH: Ženská figura okřídlené bohyně sedící na orlovi, na jejíž hlavě a na levé ruce jsou usazené holubice. Plášť a sukně s bohatým pásem tvoří draperii. Hlava orla, s pohledem stočeným doleva, se nachází v pravé části plochy, má otevřený zobák, pravou nohu zvednutou

Obr. 6A. Praha 1-Nové Město, Vodičkova čp. 710. Kachel s alegorickým motivem Podzimu a Ohně (kresba J. Stieranková, 1996).

Obr. 6B. Praha 1-Nové Město, Petřská čp. 1132. Kachel s alegorickým motivem Podzimu a Ohně (foto M. Kalíšek, 2016).

⁵ Kachle s alegorickými motivy země a vody jsou zastoupeny několika zlomky ve sbírce Národního muzea v Praze. Jsou datovány do 17. století a jejich předlohou byly grafické práce Christijna de Passe (BRYCH 2004, 176).

Obr. 7. Praha 1-Nové Město, Vodičkova čp. 710. Kachel s alegorickým motivem Zimy a Vody (kresba J. Stieranková, 1996).

a přivřený dráp. Vpravo za křídlem orla stojí postava putto s věncem z klasů (?) na hlavě, držící vázu s květinami. V levé části za druhým křídlem je ztvárněna vegetace, stromy. Scénu ozřejmuje přepis při horním okraji „FRIELING .V. LVFT“ (obr. 4).

LÉTO – ZEMĚ: Ústřední ženská figura s vysokým účesem je oděna v bohatém šatu s dekoltaží, v pravé ruce drží rýč směřující listem vzhůru a levou se přidržuje rohů býka. Býk leží na zemi, hlavu má znázorněnou v poloprofilu a hledí doleva. Za hlavou býka stojí putto s kyticí klasů v rukou a věncem na hlavě. V pravém dolním rohu nad kopyty býka je vyobrazena lidská lebka se zkříženými hnáty. Nápis v horní části tvoří „ERD .V. SOMER“ (obr. 5). Fragmenty dvou analogických kachlí jsou vyjma popisovaných nálezových celků známy i z již výše zmíněného archeologického výzkumu z plochy mezi ulicemi Petráská, Mlynářská a Samcova (BRYCH/STEHlíKOVÁ/ŽEGKLITZ 1990, 114).

PODZIM – OHENĚ: Žena částečně ve zbroji s bohatým pláštěm a sukní sedí na drakovi. Na hlavě má čelenku, z účesu splývají dva copy. V levé ruce drží hůl (?), pravou má v lokti zvednutou nahoru. Drak je v profilu a jeho hlava s otevřenou tlamou šlehající plameny směřuje vlevo, jeho ocas se ovíjí kolem hole. Nad hlavou draka se putto drží sloupku, po kterém se pne vinná réva, na hlavě má věnec z ovoce. Nápis „HERBS .V. FUER“ se nachází v horní části (obr. 6).

ZIMA – VODA: Ženská figura částečně oděná ve zbroji s řasenou sukní, sedící na koni (?), v pravé ruce patrně drží trojzubec. Hlava zvířete s otevřenou tlamou směřuje doleva, kde je výše zobrazen putto. Z horního nápisu je patrné „WASE .V. WINTR“ (obr. 7).

Znázorňování ročních dob a přírodních živlů vychází ze snahy o pochopení kosmologických otázek, fungování koloběhu a řádu přírody. Primárním typem je personifikace prostřednictvím mytologických postav, které vedlo k zjednodušení a připsání vzduchu a ohně častěji figurám mužským a země a vody figurám ženským.

Obr. 8A. Praha 1-Nové Město, Vodičkova čp. 710. Kachel s alegorickým motivem Pýchy (kresba J. Stieranková, 1996).

Obr. 8B. Praha 1-Nové Město, Petráská čp. 1132. Kachel s alegorickým motivem Pýchy (foto M. Kališek, 2016).

Dalším typem je zpodobnění prostřednictvím zvířat (FREY/BEER/WIRTH 1957, 1256–1288; WIRTH 1964, 994–1104; HALL 2008, 103–104).

Na nalezené kachli menšího formátu – o šířce cca 12 cm – byl aplikován motiv pýchy. Zobrazuje ji ženská postava v šatech s dekoltaží a s vysokým límcem evokujícím roztažený paví ocas, zobrazená v profilu, v pravé ruce držící zrcadlo, ve kterém se zhlíží; u bosých nohou lze tušit zpodobnění páva (obr. 8). Analogické pojetí uvedené nectnosti je v té době časté (obr. 9, 10).

Popsané alegorické výjevy přejímají a kombinují starší předlohy. Spojují principy personifikace ročních dob a elementů, které doplňují určité atributy, a znázornění téhož ve zvířecí podobě. Toto je typické pro období renesance a baroka, kdy variace, zkrášlování a obohacení způsobené

pronikáním hlavních typů zpodobnění vyúsťuje v nové prezentace, a to zejména v německém a nizozemském prostředí, kde jsou nejčastěji hledány i předlohy pro kachle nalézáné na území Čech a Moravy (FREY/BEER/WIRTH 1957, 1256–1288).

Přenášení grafických předloh na čelní vyhřívací stěny kachlů je hojněji prokázáno už u výrobků gotických či pozdně gotických, přibližně od poloviny 14. století. Od spíše volné inspirace grafickou tvorbou dochází později, v renesanci, k věrnému zobrazení předlohy, což bylo možné i díky dokonale vypracované keramické formě, která vznikla za použití původního dřevěného pozitivního modelu. Během renesance se výroba grafických listů stala lukrativním zdrojem příjmů. Přejímání známých předloh nemělo v dobovém chápání pachut' plagiátorství, naopak bylo zadavateli uměleckých zakázek i dalšími zákazníky ceněno a vyžadováno. Nejznámějším a určitě jedním z nejvíce kopírovaných umělců byl Jost Amman (1539–1591), jehož práce byly posmrtně zveřejněny v *Kunstbüchlin* roku 1599. Hlavním rysem kachlů druhé poloviny 16. století, vycházejících z děl autorů jako Jost Amman, Hans Sebald Beham (1500–1550) či Georg Pencz (cca 1500–1550), je při okraji jasně strukturovaný rámec architektury, která ovšem nijak tematicky nesouvisí s výzdobou vnitřního pole. Jednotlivé motivy představují díly větších sérií. Od druhé třetiny 16. století se zvyšuje využití dřevorytů a mědirytů holandských mistrů jako Dirck Volkertszoon Coortherth, Ioan Galle nebo Philip Galle, kteří ve velkém kopírovali obrazy Maartena de Vose (1532–1603). Další velký vliv na řemeslné práce manýrismu a raného baroka mělo dílo Hendrika Goetzia (1558–1617) – vyučený malíř skla byl činný především v Haarlemu. Z jeho žáků je známý zejména Jacob Matham (1571–1631). Dále se těšily oblíbenosti dílny Maartena van Heemskercka (1498–1574), Adriaena Collaerta (1560–1618) či Crispijna van de Passe st. (cca 1564–1637). Otisk děl uvedených umělců do „užitečného umění“ kamnářství byl již publikován (ŽEGKLITZ 2012a, 205–319; ŽEGKLITZ 2012b, 25–111; ROSMANITZ 2010 online, zde čtená další literatura). Při uvádění možných vlivů však nelze opomíjet i možnou inspiraci vycházející z francouzského dvorského umění, opět přejímanou z grafických listů. V širším evropském prostředí je jasně prokázána mj. v barokní freskové výzdobě šlechtických sídel. Z motivů jsou časté alegorie štěstí, hojnosti, kardinálních ctností, živlů, ročních dob a samozřejmě nespočetné květinové motivy. Spleťtosti opakovaného kopírování názorně ukazuje příklad obrazů ctností malíře Simona Voueta (1590–1649), které zdobily strop ložnice Anny Rakouské v Château Neuf v Saint-Germain-en Laye (MILTOVÁ 2012, 176).⁶ Po přesídlení královské rezidence do Versailles v roce 1682 byly přeneseny i Vouetovy obrazy do tamního Martova sálu. Druhou cestu šíření výtvarného pojetí námětů S. Voueta, tentokrát s masovým a plošným rozšířením, zprostředkovala po roce 1638 série grafik malíře a rytce Michaela Dorignyho (1617–1663). Již za dva roky (1640) byly Dorignyho grafické listy zkopírovány augsburským rytcem Bernhardem Zaechem († 1665), který již ani neuvádí původní předlohy,⁷ ale každý jinak do detailu převzatý list doplňuje květinovou motivikou. O nesmírné polaritě výjevů svědčí jejich uplatňování jako celku či jednotlivých vyjmutých personifikací ve freskové výzdobě na zámku v Doudlebech nad Orlicí, v Milešově, ve Lnářích, Libochovicích, na loveckém záměčku v Teplicích, ve vile Lezzeni v San Memete di Valsoda, na zámku Trautenfels, v kostele San Carpofovo v Bissone, v sálech hradu Bokalce u Lublaně a mnohde jinde (MILTOVÁ 2009, 37–39; ZAPLETALOVÁ 2012, 156; ŠENKOVÁ 2016, 20–24).

Dalším oblíbeným zdrojem inspirace byly práce Vouetova žáka, malíře a dekorátéra Charlese Le Bruna (1619–1690). Ten významně zasáhl do stylu umění za Ludvíka XIV. a jako vedoucí královských gobelínových dílen stál za vznikem celoevropsky rozšířených kartonů s návrhy tapisérií, vytvořenými v letech 1666–1669. Ty do grafické předlohy převedl Sebastien Le Clerc (1637–1714) a rozšířením o vysvětlující texty královského kronikáře André Félibiena (1619–1695) kolem roku 1670 vznikla kniha *Tapisseries du Roy* o 32 samostatně tištěných listech znázorňujících alegorie čtyř ročních období a čtyř živlů, s programovým vystavěním emblémů k oslavě skvělé povahy a dovedností Ludvíka XIV. Jednotlivé elementy jsou personifikovány postavami Vulkána, Neptuna, Kybelé a Ceres, vždy ovšem s přidanou figurou nesoucí erb Ludvíka XIV. Díky četným reedicím se publikace stala přístupnou a dostala se do mnoha evropských šlechtických knihoven.⁸ Další přejímání a upravování grafických vzorů z tohoto alba tak bylo nasnadě. Odkazy na Ludvíka XIV. byly nahrazeny buď neutrálními výjevy, či naopak osobními referencemi objednatelů (FREY/BEER/WIRTH 1957, 1256–1288; KONEČNÝ/MILTOVÁ 2010, 59).

Obr. 9. Jacob Matham, kolem roku 1587: Pýcha. Rytina ze souboru Nefestí, podle předlohy Hendrika Goltzia (Los Angeles County Museum of Art; dostupné na <https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3APride_-_Jacob_Matham.jpg>).

Obr. 10. Jacob Matham, kolem roku 1600: Pýcha jako jeden ze sedmi smrtelných hříchů. Mědirytina podle předlohy Hendrika Goltzia (Universitätsbibliothek Salzburg, sign. G 334 III; dostupné na <[https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3ATods%3%BCnden_\(Goltzius\)_G_0334_III_Superbia.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3ATods%3%BCnden_(Goltzius)_G_0334_III_Superbia.jpg)>).

⁶ Rovněž sám Vouet byl patrně inspirován staršími tvůrci, snad freskami Domenichina provedenými v kupoli kostela San Carlo ai Catinari v Římě roku 1630 (MUROVEC 1996, 51).

⁷ Na rozdíl od Dorignyho citace na titulním listě: „Simon Vouet prinx. Cu. privi. Reg. Mich. Dorgny Scul. Parisij 1638“.

⁸ Například augsburské vydání z roku 1690 je evidováno v knihovně buchovického zámku (PONČÍKOVÁ 2005, 19; ŠENKOVÁ 2016, 28).

Obr. 11. Hendrik Goltzius, 1581: Charlotte de Bourbon, portrét. Rytina, ukázka personifikace elementů v rozích (Palace de Versailles, Paříž; dostupné na <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Charlotte_de_Bourbon_Goltzius_1581.jpg>).

Při výčtu možných inspiračních zdrojů pak není možné nezmínit masové oblíbené se těšící různá vydání *Iconologie*⁹ Cesara Ripy (asi 1555–1622), jinak kuchaře římského kardinála Antona Maria Salvatiho, (RIPA 1645; MÁDL 2012, 135; ZIMMERMANN 1995, 15–25) či díla lotrinského kreslíře a rytce Jacquese Callota (1592–1635), především jeho cyklus Kardinálních hříchů, vytvořený ve Florencii mezi lety 1617 až 1622.¹⁰

Pro studované kachle z Petřské a Vodičkovy ulice v Praze bohužel žádná přímá grafická předloha nebyla prozatím nalezena. Spekulovat lze o vlivu okruhu Hendrika Goltzia, Maartena de Vose, případně Adriaena Collerta (obr. 9, 10, 11), ovšem s dalším rozpracováním a kombinováním námětu a jednotlivých znaků. Díky pravděpodobně mladší dataci nelze vyloučit ani působení výtvarného umění francouzského či italského (obr. 12). Společný výskyt kachlů s motivy tapetovými i alegorickými na obou referovaných lokalitách napovídá, že byly kombinovány na jednom kamnovém tělese. Publikované kachle s reliéfní výzdobou přinášejí svědectví o vybavení a vkusu pražských domácností i jejich schopnosti reflektovat širší evropské módní proudy.

LITERATURA

- BLAŽKOVÁ/STAŇKOVÁ 2015 — Ivana BLAŽKOVÁ / Veronika STAŇKOVÁ: Záchraný archeologický výzkum, Praha 1-Nové Město, Petřská 4, čp. 1132, ppč. 436. Nálezová zpráva o výzkumu č. 2014/40 a 2015/40, rukopis. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ, ú. o. p. v Praze, čj. NPÚ-311/92487/2015.
- BRYCH 2004 — Vladimír BRYCH: Kachle doby gotické, renesanční a raně barokní. Výběrový katalog Národního muzea v Praze. Praha 2004.
- BRYCH/STEHLÍKOVÁ/ŽEGKLITZ 1990 — Vladimír BRYCH / Dana STEHLÍKOVÁ / Jaromír ŽEGKLITZ: Pražské kachle doby gotické a renesanční. Katalog výstavy. Praha 1990.
- BUREŠ/KAŠPAR/VAŘEKA 1994 — Michal BUREŠ / Vojtěch KAŠPAR / Pavel VAŘEKA: Preliminary Report on the 1993–1193 excavations at the medieval site Near to St Peter's church, Prague. In: *Mediaevalia archaeologica Bohemica 1993* (= Památky archeologické – Supplementum 2), Jan Fridrich / Jan Klápště / Pavel Vařeka (eds), Praha 1994, 205–214.
- FREY/BEER/WIRTH 1957 — Gerhard FREY / Ellen J. BEER / Karl-August WIRTH: Elemente. In: *Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte*. Bd. IV (1957), Sp. 1256–1288. Dostupné na <<http://www.rdklabor.de/w/?ol-did=88853>> [vid. 2017-08-28].
- HALL 2008 — James HALL: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. Praha 2008.
- HUML 1989 — Václav HUML: Archeologický výzkum zástavby býv. Biskupského dvora u sv. Petra na Poříčí (Praha 1-Nové Město). *Archaeologica Pragensia* 10, 1989, 205–257.
- KONEČNÝ/MILTOVÁ 2010 — Michal KONEČNÝ / Radka MILTOVÁ: „Pour décrire les grandes actions“. Mytologické obrazy hraběcí rodiny Serényiů jako výraz reprezentace. *Opuscula historiae atrium* 59, 2010/1–2, 52–67.
- KYNCL 2015 — Tomáš KYNCL: Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků z domu Petřská 4 v Praze na Novém Městě. Výzkumná zpráva č. 048-15. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ v Praze.
- LEIB 2013 — Sarah LEIB: Ofenkermiken aus dem vorarlberg museum. Eckpunkte der Kachelentwicklung dargestellt anhand ausgewählter Ofenkacheln der Studiensammlung. *Museumsverein Jahrbuch* 157, 2013, 120–137.
- MÁDL 2012 — Martin MÁDL: Fresky Carpofores a Giacoma Tencally v kontextu středoevropské malířské produkce. In: *Tencalla I. Barokní nástěnná malba v českých zemích. Statě o životě a díle ticinských freskařů, o objednatelích a o umělcích z jejich okruhu*. Martin Mádl (ed.), Praha 2012, 131–154.
- MENOUŠKOVÁ/MĚŘÍNSKÝ 2008 — Dana MENOUŠKOVÁ / Zdeněk MĚŘÍNSKÝ (eds): Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska. Uherské Hradiště 2008.
- MILTOVÁ 2009 — Radka MILTOVÁ: Mezi zalíbením a zavržením: recepce Ovidiových Metamorfóz v barokním umění v Čechách a na Moravě. Brno 2009.
- MILTOVÁ 2012 — Radka MILTOVÁ: Ovidiovská ikonografie a grafické předlohy v tvorbě Carpofores a Giacoma Tencally. In: *Tencalla I. Barokní nástěnná malba v českých zemích. Statě o životě a díle ticinských freskařů, o objednatelích a o umělcích z jejich okruhu*. Martin Mádl (ed.), Praha 2012, 169–184.
- MUROVEC 1996 — Barbara MUROVEC: Grafični listi po Simonu Vouetu in Charlesu Le Brunu kot predloge za baročne stropne poslikave na Kranjskem in Štajerskem. *Acta historiae artis Slovenica* 1, 1996, 7–33.
- OMELKA 1998 — Martin OMELKA: Vodičkova ulice čp. 710/II. In: Zdeněk Dragoun a kol., *Archeologický výzkum v Praze v letech 1995–1996. Pražský sborník historický* 30, 1998, 285.

9 Benátské vydání z roku 1645 je dostupné na <<https://books.google.cz/books?id=ocsQcOQLh5MC&dq=Cesare%20Ripa&pg=PP5#v=onepage&q=Cesare%20Ripa&f=false>> [vid. 2017-08-28].

10 Dostupné na <<http://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&collapsing=disabled&rk=858373;2&query=%28%28dc.creator%20all%20%22Callot%2C%20Jacques%22%20or%20dc.contributor%20all%20%22Callot%2C%20Jacques%22%29%20and%20dc.relation%20all%20%22cb-42553349j%22#resultat-id-6>> [vid. 2017-08-28].

- PAJER 1983 — Jiří PAJER: Počátky novověké keramiky ve Strážnici. Strážnice 1983.
- PAVLÍK/VITANOVSKÝ 2004 — Čeněk PAVLÍK / Michal VITANOVSKÝ: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2004.
- PETŘÁŇ/RADOMĚŘSKÝ 2001 — Zdeněk PETŘÁŇ / Pavel RADOMĚŘSKÝ: Ilustrovaná encyklopedie české, moravské a slezské numismatiky. Praha 2001.
- PONČÍKOVÁ 2005 — Pavlína PONČÍKOVÁ: Kniha s muzeologickou tematikou v zámecké knihovně v Buchlovicích. Nepublikovaná bakalářská práce, Brno 2005. Uloženo: Ústav archeologie a muzeologie FF MU v Brně.
- RIPA 1645 — Cesare RIPA: Iconologia di Cesare Ripa... divisa in tre libri, ne i quali si esprimono varie imagini di virtù, vitij, affetti, passioni humane, arti, discipline, humori, elementi, corpi celesti ... in Venetia ... 1645. Dostupné na <<https://books.google.cz/books?id=ocsQcOQLh5MC&dq=Cesare%20Ripa&pg=PP5#v=onepage&q=Cesare%20Ripa&f=false>> [vid. 2017-08-28].
- ROSMANITZ 2010 online — Harald ROSMANITZ: Die Ofenkeramik der Spätgotik, der Renaissance und des Frühbarocks und ihre graphischen Vorlagen. In: <<http://furnologia.de/galerie/die-ofenkeramik-der-spaetgotik-der-renaissance-und-des-fruehbarocks-und-ihre-graphischen-vorlagen/>> [vid. 2017-08-28].
- ŠENKOVÁ 2016 — Adéla ŠENKOVÁ: Malířská výzdoba zámku Buchovice. Nepublikovaná bakalářská práce, Brno 2016. Uloženo: Seminář dějin umění FF MU v Brně.
- ŠPAČEK 1973 — Ladislav ŠPAČEK: Praha 1-Nové Město (Petrská ul.). In: Norbert Mašek / Eva Čákrťová a kol., Přehled archeologických výzkumů v Praze v roce 1971. Pražský sborník historický 8, 1973, 224.
- ŠPAČEK 1975 — Ladislav ŠPAČEK: Praha 1-Nové Město (Petrská ulice). In: Marie Fridrichová / Eva Čákrťová a kol., Přehled archeologických výzkumů v Praze v roce 1972. Pražský sborník historický 9, 1975, 220.
- ŠPAČEK 1984 — Ladislav ŠPAČEK: Výzkum v Petrské ulici. Příspěvek k datování středověké hmotné kultury. Archaeologica Pragensia 5, 1984/1, 71–80.
- WIRTH 1964 — Karl-August WIRTH: Erde. In: Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte. Bd. V (1964), Sp. 997–1104. Dostupné na <<http://www.rdklabor.de/w/?oldid=89080>> [vid. 2017-08-28].
- ZAPLETALOVÁ 2012 — Jana ZAPLETALOVÁ: Tencalové a Iconologia Cesara Ripy: k metodám malířské a investorské práce In: Tencalla I. Barokní nástěnná malba v českých zemích. Statě o životě a díle ticinských freskařů, o objednatelích a o umělcích z jejich okruhu. Martin Mádl (ed.), Praha 2012, 155–168.
- ZIMMERMANN 1995 — Hans-Joachim ZIMMERMANN: English Translations and Adaptations of Cesare Ripa's Iconologia: From the 17th to the 19th Century. De zeventiende eeuw. Cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair perspectief 11/1, 1995, 17–25.
- ŽEGKLITZ 2012a — Jaromír ŽEGKLITZ: Grafické a další předlohy motivů na renesančních kachlích z českého prostředí. Renesanční kachle jako prostředek šíření idejí a kultury doby reformace. – Prints and other artwork models for motifs on stove tiles in Bohemia. Renaissance stove tiles as an agent in the spread of Reformation ideas and culture. Archeologické rozhledy 64, 2012/2, 265–319.
- ŽEGKLITZ 2012b — Jaromír ŽEGKLITZ: Prints and other artwork models for motifs on stove tiles from the Czech lands. Renaissance stove tiles as a means for disseminating ideas and culture during the age of Reformation. Studies in Post-Medieval Archeology 4, 2012, 25–111.
- ŽEGKLITZ/VITANOVSKÝ/ZAVŘEL 2009 — Jaromír ŽEGKLITZ / Michal VITANOVSKÝ / Jan ZAVŘEL: An assemblage of stove tile moulds from the Prague pottery workshop of Adam Špaček and its tile production in the years 1531–72. – Soubor kachlových forem z pražské hrncířské dílny Adama Špačka a její kachlová produkce v letech 1531–1572. Studies in Post-Medieval Archeology 3, 2009, 207–272.

Obr. 12. Sébastien le Clerc / Charles le Brun, 1690: Ukázka personifikace Vody na rytině z augsburského vydání knihy *Tapisseries du roy, ou sont representez les quatre elemens et les quatre saisons : avec les devises qui les accompagnent & leur explication...* autorů André Félibien, Johann Ulrich Krauss, Jonahanna Sybilla Krauss, Sébastien le Clerc, Charles le Brun, Jaques Bailly, Augsburg 1690, 42–43 – výřez. (Getty Research Institute, Los Angeles; dostupné na <<https://archive.org/stream/duroyousontrepre00feli/page/151mode/1up>>.)

ZUSAMMENFASSUNG

NEUZEITLICHE OFENKACHEL MIT ALLEGORISCHER AUSSCHMÜCKUNG AUS DER PRAGER NEUSTADT

In den Jahren 2014–2015 nahm eine archäologische Forschung in der Peterská (Peters.) Gasse Nr. Kon-skr. 1132 in Prag-Neustadt, Prag 1 statt. Im Laufe der die Totalrekonstruktion des Hauses begleitenden Rettungsarbeiten bestätigte man die kontinuierliche Besiedlung der betreffenden Stelle seit dem Frühmittelalter. Die einzelnen Zeithorizonte vertraten Schichten und Fundsituationen, die die eingetieften Objekte repräsentieren und die Entwicklung zum heutigen Haus dokumentieren; das Haus schließt in seiner Masse auch das Mauerwerk seiner Vorgänger (lokal erhaltenes gotisches Mauerwerk bis in die Höhe des ersten Stockes) ein. Aus der Vielzahl des separierten beweglichen Befundes wurde für das Veröffentlichen die Kollektion der Ofensetzer-Keramik ausgewählt. Aus der Gesamtzahl von ca. 500 Stück Ofenkachelfragmente gehören gegen 300 Stück dem 17. Jahrhundert an. Es handelt sich technologisch um Bruchstücke vom ockerfarbigen oxidationsgebrannten Scherben mit mittelgrobem Magerstoff. Die Sichtpartien sind mit Reliefausschmückung unter weißer Engobe und grüner Glasur versehen. Mehrere Gruppen von Ziermotiven lassen sich unterscheiden. Die Zierfläche wird vom Kacheltyp, bzw. der Position der Kachel am Ofenkörper bestimmt. Die geschlosseneren Flächen stellen Sockel- und Aufsatzteile dar. Da sind mehrere typologische Grundtype deutlich: Die erste Gruppe umfasst die Kacheln mit quadratischer Heizfläche und Seite ca. 22 cm, mit Tapetendekor aus stilisierten Pflanzenmotiven. Die zweite Gruppe bilden die Kacheln, deren frontale Heizwand von einem mäßig konkaven Medaillon gegliedert ist, dessen Fläche in einem Fall gekrönter Adler in Festonumrahmung mit Masken ausfüllte. Auch bei der dritten Gruppe lässt sich ihre ursprüngliche Form nicht rekonstruieren, ein fesselndes Zeichen stellt das zentrale Motiv in architektonischer Umrahmung unter einer Säulenarkade dar. Infolge des fragmentarischen Zustandes lassen sich weitere technologische oder dekorative Elemente nicht näher werten. Die am besten profilierte und weiter studierte Gruppe ist die vierte, die der Kacheln mit allegorischen Motiven. Ihre Höhe der frontalen Heizwand lässt sich auf 27,5 bis 28 cm

rekonstruieren, die Breite auf ca. 24 cm, man findet jedoch auch kleineren Format mit Breite zu ca. 12 cm mit Motiv des Stolzes (oder der Sicht?). Die größeren Formate allegorischer Kacheln stellen Kombinationen der Jahreszeiten und Elemente dar. Deutsche Glossen kommentieren die Situationen. Im Paar erscheinen also FRÜHLING und LUFT (Abb. 4), SOMMER und ERDE (Abb. 5), HERBST und FEUER (Abb. 6), WINTER und WASSER (Abb. 7). Bereits das letzte Paar bringt die aus Kacheln bekannten Motive, die bei der Forschung in der Vodičkova G. Nr. 710 in Prag 1-Neustadt gefunden wurden. Die festgestellten allegorischen Szenen übernehmen und kombinieren ältere Vorlagen. Sie verknüpfen die Personifikation von Jahreszeiten und Elemente, die sie um bestimmte Attribute bereichern, und um dieselben Darstellungen in Tiergestalt. Es ist für die Renaissance und Barock typisch, dass die Variation, Verschönerung und Bereicherung durch Durchdringen der maßgeblichen Darstellungstypen in neuen Präsentationen ausmündet, und zwar vor allem im deutschen und niederländischen Milieu (wie es wiederholt in der Literatur beschrieben wurde, siehe z. B. ŽEGKLITZ 2012a, S. 205–319; ŽEGKLITZ 2012b, S. 25–111; ROSMANITZ 2010 online, S. 62–74). Eine zweifellose Vorlage in den graphischen Werken der meist kopierten Werkstätten wurde jedoch nicht identifiziert. Daher bietet es sich an, von einer weiteren Inspirationsquelle zu überlegen, und zwar dem Umkreis der französischen Hofkunst, die ausgedehnte Regionen der damaligen Kulturwelt, sowie verschiedene Arten des Kunstschaffens beeinflusst hat, wie es die Beispiele des Übertragens der allegorischen Motive der Jahreszeiten und Elemente aus den Wandteppichvorlagen des Hofdekorateurs Ludwigs XIV. Charles le Brun oder den Allegorien der Tugenden vom Maler Simon Vouet. Man darf auch nicht die ursprünglich italienischen Einflüsse vergessen, vor allem die beliebten wiederholten Herausgaben der Iconologia von Cesare Ripa.

Abb. 1. Prag, Plan des Zentrums der Stadt mit ersichtlich gemachten Grenzen der Katastergemeinden und der referierten Forschungen (Darstellung Autorin, 2017).

Abb. 2. Prag 1-Neustadt. Ofenkachel mit Motiv des Adlers. Zeichnung: Kachel aus der Forschung Vodičkova Nr. 710, Foto: Kachel aus der Forschung Petrská Nr. 1132 (Zeichnung J. Stieranková, 1996, Foto M. Kalíšek, 2016).

Abb. 3. Prag 1-Neustadt, Nr. 1132, Petrská G. Kachel mit Motiv vom Doppeladler (Foto M. Kalíšek, 2016).

Abb. 4. Prag 1-Neustadt, Nr. 710, Vodičkova G. Kachel mit allegorischem Motiv von Frühling und Luft (Zeichnung J. Stieranková, 1996).

Abb. 5. Prag 1-Neustadt. Kachel mit Motiv von Sommer und Erde. Zeichnung der Kachel aus der Forschung in Nr. 710, Vodičkova G. und Foto der Kachel aus der Forschung in Nr. 1132, Petrská G. (Zeichnung J. Stieranková, 1996, Foto M. Kalíšek, 2016).

Abb. 6A. Prag 1-Neustadt, Nr. 710, Vodičkova G. Kachel mit allegorischem Motiv von Herbst und Feuer (Zeichnung J. Stieranková, 1996).

Abb. 6B. Prag 1-Neustadt, Nr. 1132, Petrská G. Kachel mit allegorischem Motiv von Herbst und Feuer (Foto M. Kalíšek, 2016).

Abb. 7. Prag 1-Neustadt, Nr. 710, Vodičkova G. Kachel mit allegorischem Motiv von Winter und Luft (Zeichnung J. Stieranková, 1996).

Abb. 8A. Prag 1-Neustadt, Nr. 710, Vodičkova G. Kachel mit allegorischem Motiv vom Stolz (Zeichnung J. Stieranková, 1996).

Abb. 8B. Prag 1-Neustadt, Nr. 1132, Petrská G. Kachel mit allegorischem Motiv vom Stolz (Foto M. Kalíšek, 2016).

Abb. 9. Jacob Matham, gegen 1587: Der Stolz. Stich aus der Serie der Lasten, nach Vorlage von Hendrik Goltzius. Los Angeles County Museum (s. Zitation unter der Abbildung).

Abb. 10. Jacob Matham, gegen 1600: Der Stolz als eine der sieben Todessünden. Kupferstich nach Vorlage von Hendrik Goltzius. Universitätsbibliothek Salzburg, Sign. G 334 III (s. Zitation unter der Abbildung).

Abb. 11. Hendrik Goltzius, 1581: Bildnis von Charlotte de Bourbon als Personifikation der Elemente. Stich. Palace de Versailles, Paris (s. Zitation unter der Abbildung).

Abb. 12. Sébastien le Clerc/Charles le Brun, 1690. Personifikation vom Wasser, Stich aus der Augsburger Ausgabe des Buches: André Félibien, Johann Ulrich Krauss, Johanna Sybila Krauss, Sébastien le Clerc, Charles le Brun, Jaques Bailly, Tapisseries du roy, ou sont representez les quatre elements et les quatre saisons: avec les devises qui les accompagnent & leur explication..., Augsburg 1690, S. 42–43 – Ausschnitt. Getty Research Institute, Los Angeles (s. Zitation unter der Abbildung).

Übersetzung von Jindřich Noll

*Práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle Národního památkového ústavu **Archeologie – Nové historické prameny k dějinám území ČR** financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

Mgr. Veronika STAŇKOVÁ
archeolog
NPÚ ÚOP v Praze
stankova.veronika@npu.cz